

ET EGEDE-MANUSKRIFT FRA 1725

av

NILS EGEDE BLOCH-HOELL

Ifølge Louis Bobé gikk følgende arkivalia, som ble oppbevart i Vajsenhuset i København, tapt ved den store brannen der 5.—7. juni 1795: 1. Etterretning om «den Godthaabske Mission». 2. Misjonærenes, blant disse Hans Egedes, dagbøker fra 1724—36, og 3. Den grønlandske misjons kopibøker 1740—93. Ved brannen er gått tapt alle de innberetninger eller «Relationer» som Egede sendte til Missionskollegiet i tiden 1724—35 samt alle innkomne brev fra ham med unntagelse av tre.¹

Nå var ikke Hans Egede for intet embetsmann, og han tok visstnok alltid kopi av brev og dokumenter som han sendte fra seg. En del skriv sendte han endog i flere eksemplarer til forskjellige adressater. I sine første år på Grønland sendte således Egede avskrift av sine Relationer også til biskopen i Bergen. Det var nettopp disse manuskripteksemplarer som ble lagt til grunn da Relationene senere ble besørget trykt ved Bobé.²

På den annen side var det ikke bare brannen på Vajsenhuset som i 1795 sterkt reduserte omfanget av de utrykte Egede-manuskripter. Ved denne storbrannen i København ble også tilintetgjort det arkiv som Hans Egede hadde ført hjem fra Grønland, nemlig hans journal, kopibok, ministerialbok og hans brevveksling med herrnhuterer Christian David.³ Viktige Egede-manuskripter er således forsvunnet, men atskillig er likevel ennå i god behold.

I løpet av de siste 40 år er de fleste tidligere utrykte manuskripter av Egede etter hvert blitt trykt. Så sent som i 1958 ble et av hans manuskripter trykt for første gang, nemlig Egedes korte beskrivelse av Trondenes kirke.⁴ Men ennå finnes Egede-manuskripter som ikke er trykt. Vi tenker på Egedes

korrespondanse med herrnhuterne. At disse betydningsfulle kildeskrifter bør trykkes i diplomatarisk gjengivelse med innledning, er innlysende. Manuskriptene befinner seg antagelig fremdeles i brødremenighetens arkiv i Herrnhut, men manuskriptavdelingen ved Universitetsbiblioteket i Oslo bør kunne sikre seg en mikrofilmkopi.

Meg bekjent kan listen over utrykte Egede-manuskripter da bare suppleres med ett nummer, nemlig et originalhåndskrift fra 1725, *Ledreborg 339*, kvarto. Vi skal her kort presentere dette. Det dreier seg om en prøve på hvor langt Egede på denne tid hadde nådd i sin forståelse av grønlandernes ordforråd og grammatikk og om en del oversettelser av bibelperikoper m. m. Det er underlig at dette manuskript har vært upåaktet av forskere og bibliografer i alle disse årene. *Cristopher Giessing* har antagelig visst om det, trolig uten selv å ha sett det. Under omtalen av Hans Egedes forfatterskap nevner Giessing i alle fall en «Oversættelse tilligemed en kort Forklaring over Søndags Evangelierne». Denne opplysning finner vi også hos *Ehrencron-Müller* under henvisning til Giessing.⁶ Det kan ikke være tvil om at Giessings opplysning er uøyaktig og egentlig sikter på det håndskrift vi her behandler.

Fenger gjorde bruk av et ganske stort utrykt materiale vedrørende Egede. Han nevner således både «Missions Arkivet i Cultusministeriet» i København, brødremenighetens arkiv i Herrnhut og dessuten «Arkivet paa Ledreborg, fra hvilket Forf. med stor Liberalitet har faaet de grønlandske Sager til Afbenyttelse paa det kgl. Bibliotheks Læsestue». Vi må bare beklage at *Fenger*, her som ellers, ikke gjør mer utførlig rede for sine kilder. Vi vet derfor ikke hva han egentlig mener med «de grønlandske Sager» fra arkivet på Ledreborg.⁷ Selv om *Fenger* kan ha kjent vårt manuskript, så har han i hvert fall ikke nyttet det. Hvis *Fenger* hadde kjent håndskriftet, ville han antagelig ha omtalt det under sin redegjørelse for Egedes språkstudier, eventuelt også ha tatt det med under «Uddrag af det ledreborgske Arkiv».⁸ Hva forklaringen enn kan være, så kan i alle fall manuskriptet ikke sees å ha vært kjent eller nyttet

av forskere før Bobé. Heller ikke denne fremragende Egedegransker synes å ha kjent Ledreborg 339 før enn i 1944. Det er i hvert fall ikke tidligere omtalt av ham. Bobé nevner det først i sin store Egede-biografi av 1944, og da som et «hidtil upåagtet, egenhændigt Manuskript». ⁹ Ikke bare manuskriptet har vært upåaktet. Det har også Bobés korte notis om det. Så sent som i 1958 skriver en fremstående kjenner av det grønlandske språk at «manuskriptet visstnok er gått tapt». ¹⁰

Hva kan være grunnen til at dette manuskriptet var gått i glemmeboken for så lang tid? Det er riktig nok blant de mindre betydningsfulle Egede-manuskripter. Men det er ganske voluminøst og kan tross alt utgjøre kildemateriale både for gransking av gamle grønlandske språkformer som i dag er forsvunnet, til grønlandsk språkhistorie og til så vel realhistorikerens som idéhistorikerens klargjøring av Egede og hans mangeartede innsats. Grunnen til at Ledreborg 339 har vært et glemt manuskript må vel først og fremst søkes i at det inntil forholdsvis nylig var i privat eie og derfor var vanskelig tilgjengelig for forskere.

Håndskriftets historie er så vidt interessant at vi her i korte trekk vil risse den opp. Manuskriptet ble i 1725 av Hans Egede sendt til det grønlandske kompani i Bergen med anmodning om at kompaniet ville sende det videre til «Missions Collegium» sammen med hans «Journal-Relation». ¹¹ Presidenten i misjonskollegiet var fra opprettelsen av (1714) statsminister Johan Georg von Holstein (1662—1730). Men også dennes sønn, senere lensgreve og statsminister Johan Ludvig Holstein til Ledreborg (1694—1763) satt som medlem i misjonskollegiet. Sistnevnte var også direktør for Vajsenhuset i København, hvor som kjent mange av de grønlandske arkivsaker ble oppbevart. Greven var imidlertid en stor bibliofil. Hans bibliotek rommet ca. 20.000 bind foruten ca. 10.000 disputaser og en stor samling håndskrifter. Til disse siste hører vårt manuskript. ¹² Når J. L. Holstein flyttet manuskriptet til Ledreborg, vet vi ikke. Ved lensgrevens død ble hans bibliotek solgt ved auksjon, men manuskriptsamlingen ble tilbake på Ledreborg. Lenge antok man at den var gått tapt. Den skulle være blitt slengt hen på et loft, hvorfra tjenerskapet

skulle ha hentet en del av den til bruk i papiljotter, og det het seg at resten skulle være solgt som makulatur i 1770-årene.¹³ Dette var den alminnelige antagelse helt til T. A. Becher i 1840-årene fant den store samling på 475 nr. i folio og 524 nr. i kvarto. Dermed var for så vidt vårt manuskript gjenoppdaget. Men enda synes det ikke egentlig å ha vært tilgjengelig for forskere. Det ble det først da lensgreve Josef Holstein-Ledreborg i 1925 skjenket hele håndskriftsamlingen til Det Kongelige Bibliotek i København.

I denne forbindelse vil jeg gjerne få rette en takk til Universitetsbiblioteket i Oslo som i september 1958 på min oppfordring besørget en filmkopi av Ledreborg 339, kvarto innlemmet i bibliotekets filmmanuskriptsamling, og til Det Kongelige Bibliotek i København som forærte denne filmkopi til U.B. i Oslo.

Ms. Ledreborg 339, kvarto, Det Kongelige Bibliotek, Den Grevelige Holstein-Ledreborgske Haandskriftsamling, ved U.B. i Oslo registrert som ms.-film nr. 17, utgjør 172 paginerte sider. Om innholdet sier Egede selv i et post scriptum til et samtidig skriv til det grønlandske kompani i Bergen: «Til Missions Collegium følger nest min Journal Relation ogsaa en Exemplar af Grønlændernis sprog og bestaar udaf nogle Capitler af det gamle og nye Testamendte oversat paa Grønlandsch maal dissiligiste et vocabularium Grønlandicum og Paradigma af deris Conjugationer og Flectioner med videre».¹⁴ Vi skal her gi en mer fullstendig oversikt over hva skriftet inneholder.

På manuskriptets første side står det: «Ti till Ellefve Capitler udaf Skabelsens-Bog. Oversatte udj Grønlændernis Sprog for at viise hvor vitt Mand er avancerit udj Sproget, og hvad endnu fattis, førend Mand fuldkommeligen kand forestille dem Troen og dend sande Guds Kundskab ved *Hans Egede*. Missiønær. Grønland A° 1725.» Side to er blank. Sidene tre til seks omfatter en dedikasjon i tidens stil til kronprins Christian. Egede «fordrister» seg til «i underdanigste Ydmyghed at offerere» kronprinsen en «Oversettelse udaf dend Hellige Skrift udj Grønlændernis Sprog». Denne angivelse av innholdet er høyst summarisk. Egede setter her oversettelsen av Skriften som det

vesentligste i sitt manuskript uten å gå inn på at oversettelsen bare omfatter en ganske liten del av Bibelen, og uten å nevne at oversettelsen av Skrift-stykkene bare strekker seg over ca. 50 sider av det 172 siders store manuskript.

Dedikasjonen er på side seks datert «Grønland d. 9. Junij 1725». Også her har Egede tatt med sin signatur og tittel.

På den tid da manuskriptet ble sendt, hadde Egede oppholdt seg på Grønland i nesten fire fulle år. Fremdeles bodde han og familien i en ett-roms kald, trekkfull og elendig hytte. Skuffelser og praktiske vanskeligheter hadde det vært nok av, ikke minst med hensyn til studiet av det grønlandske språk. Egedes første preken for grønlenderne på deres eget språk samme år hadde således vært en fullstendig fiasko. Men det skulle mer til for å knekke Egede. Og den Relation han sender hjem i juni 1725 er vel på en måte den mest optimistiske han skrev. Nyttårsdag dette året var en liten grønlandsk gutt blitt døpt.¹⁵ Det var som et varsel. Fra Norge hadde det grønlandske kompani sendt ham den utmerkede medarbeider Albert Top. Med rette sier O. Solberg at 1725 betegner kulminasjonen av det grønlandske foretagende i dets bergenske periode.¹⁶ Når derfor Egede svarer på brev fra Bergen av 4. april 1725, så kommer han med et bredt forslag om en meget sterk utvidelse av misjonen på Grønland. Nå nøyer han seg ikke med de tre nye kolonier han tidligere har foreslått opprettet. Nei, nå foreslår Egede at det skal opprettes ti nye kolonier, og hver av disse skal betjenes av en prest og to kateketer. Først da vil misjonen på Grønland kunne drives på forsvarlig måte.¹⁷

Når Egede samtidig med dette forslaget sender med prøver på resultatene av sine språkstudier, er det ikke for å gjøre et godt inntrykk på kompaniet i Bergen. Dette får nemlig ingen kopi av språkmanuskriptet. Derimot sier Egede at om kompaniet er interessert i en kopi, så må man vennligst besørge avskriften selv.¹⁸

Etter forordet eller dedikasjonen følger på sidene 7—36 en oversettelse av den såkalte urhistorien, Genesis 1,1—11,9. Det er bare den grønlandske tekst som er gjengitt. Særlig i denne

delen av manuskriptet er det mange rettelser og overstrykninger.

Sidene 37 og 38 er blanke. På side 39 finner vi følgende påskrift: «Udaf de Evangeliske Historier er Efterfølgende Extraherit og oversatt Dog i og efter dend Orden og Connection som det af Evangelisterne blifver fremsatt». Side 40 er blank, og så følger på side 41 til midt på side 62 i alt 19 eller 20 evangelieperikoper på grønlandsk, angitt med forkortede latinske betegnelser som Annunciat.Mariae,Nativitat.Christj,Epiph. etc. Det dreier seg om disse tekstene: Lk. 1,26, seq., Lk. 2,20, Lk. 2,22 seq., Lk. 2,33 seq., Mt. 2,1 seq., Mt. 2,12 seq., Lk. 2,42 seq., Lk. 3,1 seq., item Mt. 3, Mrc. 1, Joh. 1,19 seq., Mt. 3,17 seq., Joh. 1,29 seq., Joh. 2,1 seq., Joh. 2,12 seq., Joh. 3,1 seq. Joh. 3,16 seq.

Fra midt på side 62 til og med side 63 gir Egede en slags kommentar til oversettelsene. Han er klar over at oversettelsesarbeidet ikke er så «fuldkommen og correct som det burde». Dette har dels sin grunn i Egedes egen mangelfulle kjennskap til grønlandsk. Dels henger det sammen med dette språks begrensede ordforråd. Den fattige vokabular er ikke tilfeldig. «Thi all deris digten og tragten er ichun for dette Lifvs Næring og ophold.» Dette medfører en «iche ringe Hinder og Sinchelse udi deris Opliusning og omvendelse.» — — — «Skall derfor Guds Rigis hemmelighed tydeligen blifve dennem demonstrerit, da maae nødvendig laanis ord af vort eget Sprog, og med deris naturaliseris, til at forestille dem saadant, ihvorvel det och tager tid sligt at inculcere (i.e. innprente) dennem.»

Den del av Ledreborg 339 som vi hittil har betraktet har ingen parallell i tidligere Egede-manuskripter. Det har derimot de følgende sider. På den tid håndskriftet ble sendt fra Grønland, hadde Egede i to år hatt en medhjelper i arbeidet, sogningen Albert Top. Tops fortjenester for grønlandsk språkforskning har noksom vært trukket fram, ikke minst av bergenske granskere. Top var jo utsendt av kompaniet i Bergen. Og det er ingen grunn til å anfekte fagfolks høye vurdering av Tops innsats som språkforsker. Men det fortjener å nevnes at filo-

logene ikke har tatt med i sine vurderinger det manuskript vi har for oss. Og det kan ikke være tvilsomt at vårt manuskript betegner kulminasjonen av Egedes selvstendige språkstudier før Top og Paul Egede hadde rukket å legge fram resultatet av sine arbeider. Det bør også erindres at både Top og Paul Egede kunne bruke Hans Egedes notater som et underlag, mens Hans Egede måtte arbeide fra grunnen av, riktig nok med god praktisk hjelp av sine barn. Ledreborg 339 viser i hvilken grad Egede inntil juni 1725 hadde lyktes og mislyktes i sin språkforskning. Det ser ellers ut til at Egede og Top til en viss grad har delt arbeidet mellom seg slik at Egede mer og mer har samlet seg om oversettelsesarbeidet, og Top har konsentrert seg om glose- og grammatikkstudier.¹⁹

Etter en blank side får vi på sidene 65—93 en slags katekisme, uten overskrift, som svarer omtrent til de grønlandske katekismeforsøk som Egede også de to foregående år hadde sendt avskrift av. Allerede i 1722 hadde Egede sammen med sin årsberetning sendt hjem en primitiv ordliste.²⁰ I april 1723 skriver han at han har lært grønlenderne å svare på noen få spørsmål av «dend Christelig Lærdoms Hofvet Støcke, som ieg i deris Sprog for dem har forfattet», og sender så hjem avskrift av dette.²¹ I 1724 sender han hjem et nytt forsøk på en grønlandsk katekismus. Knut Bergsland sier om dette at det i forhold til det foregående års forsøk betegner et meget vesentlig fremskritt.²² Så følger altså vårt manuskript som en ytterligere landevinning.

Håndskriftet av 1724 har som overskrift «I.N.I. Begyndelses-Elementer till dend Christelig Kundskab for de Grønlandske Catecumener.»²³ Året etter begynner Egede omtrent på samme måte, men har nå erstattet uttrykket «de grønlandske Catecumener» med «Grønlænderne» — Er han kommet til at grønlenderne stort sett ennå ikke bør kalles Catecumener? Den første delen av denne katekismen, fra side 65 til midt på side 80, består av 33 spørsmål og svar, mens katekismen fra 1724 har 28 spørsmål og svar. Det dreier seg her ikke om oversettelse av Luthers lille katekisme, men om et selvstendig forsøk på en

misjonskatekismus. Egede prøver i dette utkastet å gi et primitivt folk den helt elementære innføring i den kristne religion.

Vi finner alt stoffet fra 1724 igjen i vårt manuskript, men ellers er det en vrimmel av små forandringer, ikke bare i den grønlandske teksten, men også i den danske. Dette skyldes rimeligvis at Egede har funnet nye og presumptivt bedre uttrykk på grønlandsk for det budskap han vil legge fram. Men det viser også at Egede ikke bare arbeidet flittig med språket, men også med misjonsbudskapet. Det var så visst ingen lett oppgave han hadde satt seg. Han fant f. eks. at grønlenderne ikke hadde noe brukbart ord for Gud. Altså måtte Egede gi dem et nytt ord, og han valgte det norrøne *Gud*. Men så skulle ordet fylles med et innhold. Det første Egede ønsket at grønlenderne skulle forbinde med ordet Gud var at «Gud Herren hafver skabt Himmelen og Iorden, Soell og Maane, Stiernene, Mskerne og alle ting». At denne ukjente Gud var i himmelen var nok ikke så vrient for grønlenderne å fatte. Det lot seg vel også høre at «Gud er iche et Mske liigt» — — — «hvorfor han og er usiunlig». Betydelig verre var det nok å følge Egede når han som svar på spørsmål 4 om hvor mange guder det finnes, ikke bare hevder monoteismen, men også prøver å innvie grønlenderne i trinitetslærens mysterier: «Ichun en, men tre Personer, Faderen, Sønnen og dend h. Aand og disse tre ere ett. 1. Faderen er af sig selv. 2. Sønnen er af Faderen. 3. Dend hellig Aand er baade af Faderen og Sønnen.

1. Gud Fader er Skaberen.
2. Sønnen er Igieløseren): dend som har frelst Msken fra Diefvelen.
3. Dend hellig Aand er vor Helliggiører, der gjør os kloeg, og kommer os til at troe, er de bedrøfvedes trøstere.» (s. 65 f.)

I de tre neste spørsmål og svar gjør Egede rede for skapelsen av Adam og Eva, og går så i spørsmål 8 over til å forklare de første menneskers gudlighet, og i spørsmål 9 om syndefallet

og dets følger. Når man leser Egedes ramsalte karakteristikk av grønlenderne som «uduelige», «vanvittige» etc., bør man ikke glemme hans ord om syndens totalitet. Han sier på side 68 blant annet: «Vi ere nu allè sammen gandske forderfvede, vanvittige, elendige, Gud ulydige, og maae omsider døe.»

Den danske teksten i spørsmål 11 med svar (s. 69) er ganske sterkt omarbeidet i forhold til året før og lyder nå slik:

«Vilde da Gud at Mskene skulle altid blifve i saadan elendigh. og vanvittighed og paa det sidste at de skulle komme til Diefvelen udj Helvede, ynchedis hand iche ofver dem? R. Jo! Hand ynchedis ofver dem og sagde hand vilde lade sin Søn blifve Mske og komme til Iorden, at hand skulle igien lære dem at kiende Gud og forløse dem fra Diefvelen.»²⁴

De neste fire spørsmål og svar er også i forhold til 1724 en omarbeidelse, og dreier seg om Kristi preeksistens og jomfrufødselen. I spørsmål 17 har Egede tatt inn noe av stoffet fra foregående års svar til spørsmål 15, og sier «Hvor blefv det med Guds Søn paa Sidstningen? R. Hand blefv ihieslagen af nogle onde Msker,» og Egede føyer så til «som iche troede hans ord og underviisning.»²⁵ Det tør vel hende at tilføyelsen indirekte er myntet på grønlendernes uvilje mot å godta Egedes egne ord og undervisning. Også neste punkt har Egede endret. I vårt manuskript (s. 73) fremhever han at hadde ikke Jeus frivillig gått i døden, «da hafvde de vell iche hafvt magt at slae hannem ihieil.» For de primitive er jo Gud ofte ett og det samme som «makten». Det er ikke de etiske, men metafysiske guddoms-egenskaper som står fremst i bevisstheten. Og Egede har vel møtt innvendinger når han har skullet forklare at den allmektige Guds sønn led døden på et kors.

I de følgende spørsmål og svar er det bare små forandringer i forhold til året før. Egede taler om Jesu kjærlighet som motiv for hans død og forteller hvor nødvendig Jesu død var for menneskets frelse. Gud «er nu iche meere vred».²⁶ Det er meget mulig at Egede er blitt møtt med den innvendingen at hvem som helst kunne da ha gått i døden slik som Jesus gjorde. For i 1725 gjør han en tilføyelse om dette og sier blant annet at «der kunde

Ingen forliige os med Gud. Thi de vare alle sammen uduelige, og vederstyggelige for Gud, uden Guds og Mariae Søn alleene, hand var hellig og uden synd, og Gud behagelig. Og fordj hand døde for os, blefv Gud tilfretzstillet.» (s. 75.) Spørrmålene 23—26 om Jesu oppstandelse, himmelfart og dåpsbefaling har bare små endringer. Egede fremhever her Guds universelle frelsesvilje, og taler ikke bare som vanlig om å tro, kjenne, elske og frykte Gud, men også om å «fortryde» sine synder.²⁷ Troens tilslutning til Guds ord er ikke nok: «naar Præstene døber de troende Msker i Nafvn Gud Faders, Guds Søns og dend h. Aands, da renser Guds Søn sjælene med sit blods (kraft) saa blifver de smuche og Gud behagelige, at Diefvelen iche maae røre dem.»²⁸ På side 78 følger så en litt utvidet katekese over Jesu gjenkomst, kjødets oppstandelse og dommen. I skildringen av fortapelsen har Egede sløyfet ordene fra året før om at de fortapte «maae stedtze hyle og græde etc.»²⁹ Til slutt føyer han til en kort utredning om den ulegemlige mellomtilstand. (s. 79.)

Endog den danske teksten til de ti bud har Egede pusset på i vårt manuskript, og han føyer etterpå til: «Udj Budenis ofversettelse har mand iche kunde følge ordene, men maae endnu være fornøyet med nogenledis at exprimere Meningene.» (s. 82.) De følgende sider inneholder åtte nye quæstiones og responsia som vi også finner i manuskriptet fra 1724, om enn i en noe annen form.³⁰ Det ser ut til at disse spørsmål og svar tar sikte på en avsluttende katekumen-katekese, en synds- og trosbekjennelse. Spørrmålene er sterkt personlige, og det første av dem lyder slik: «Har du altid adlyd Gud?» Etter en innrømmelse av ens syndighet kommer en definisjon av syndens vesen som ulydighet og mangel på kjærlighet til Gud, med konkrete eksempler som tyveri og løgn. Det slåes fast at synden stenger mennesket ute fra Guds rike. På disse premisser kunne man trekke den slutning at så er fortapelsen sikker. Men nei: «Fordj Ieg er uduelig da kand Ieg vell iche af mig selv komme til Himmelen, men efterdj Guds Søn Jesus Christus er blefven Mske og er død for os, da er Gud Msken naadig og vill hafve dem til Himmelen.»³¹ Noen alles frelse har Egede så visst ikke

lært. «Ney. Allene de som troer og elsker Guds Søn og ere døbte i Guds Nafvn og sørger for deris Synder, skall komme til Himmels.» Så kommer omtrent uendret fra året før det direkte katekumenspørsmål: «Troer du da ochsaa og vil du være døbt i Jesu Nafvn; sørger du for dine synder?»³²

I Fader vår skulle man ha trodd at Egede måtte ha holdt seg til tidens vanlige danske tekst. Men han har både i 1724 og året etter frie og innbyrdes litt forskjellige gjengivelser. I den femte bønn heter det for eksempel: «Vær iche vred fordj vi ere uduelige og hafver været dig ulydige.»³³

Også morgenbønn, aftenbønn og bønn før og etter maten har Egede oversatt for grønlenderne, og fremdeles har han gjort små forandringer i forhold til den danske teksten fra 1724.³⁴ Så følger først en takkebønn for Jesu inkarnasjon og Guds frelsesvilje. Den slutter slik: «O Gud! Lad os troe dig, lad os elske dig. Og lad os komme i dend udødelig Himmell. Der skall vi altid tache dig. Amen.» Den viktigste forandringen i denne delen av manuskriptet er den at Egede i den siste bønnen noen steder har skiftet fra første person entall i 1724 til første person flertall i vårt manuskript. Det er vel et forsøk på å gjøre bønnen mer skikket til menighetsbruk. Til slutt får vi i denne avdelingen «En Bøn hvorudi Grønlænderne deris vanvittighed forestiilis.» (s. 91.) Også denne bønnen var med i 1724 i en noe annen redaksjon. Vi gjengir fra side 93 en karakteristisk passus: «Vi ere galne. Giør os kloege. Diefvelen vil tage os, men frels os fra Diefvelen. Lad os gifve agt paa Præstens ord.»

Sidene 94—96 er omhyggelig paginert, men blanke. På sidene 97—117 får vi så et lite dansk-grønlandsk Dictionarium oppdelt i Nomina Adverbia, Pronomina, Nummeralia, Verba etc., ordnet etter sak, og et Appendix med Formulæ qvædam loqvendj. (s. 117—121.) Etter enda en blank side følger et avsnitt uten parallell i tidligere manuskript, nemlig «Nogle smaae Orationer og Alloqvia foreholdet Grønlænderne till at ofverbeviise dem Deris Vanvittighed og lastelige Tilbøyeligheder.» (s. 123—153.) Det dreier seg her om 18, for det meste særdeles små, taler. I Bobés korte omtale av vårt manuskript er det foruten gramma-

tikken denne delen av manuskriptet han stanser ved. Dessverre siterer Bobé svært summarisk, trekker sammen uttalelser som fins på forskjellige steder i manuskriptet, og oppgir ikke på hvilke sider sitatene er å finne.³⁵

I den første av disse orationer gir Egede i virkeligheten et bilde av den situasjon han som forkynner og kateket sto overfor i de første årene på Grønland. Egedes temperament, så vel som hans høye vurdering av den kristelige kunnskap, forneker seg ikke i åpningsordene, der han sier: «Hvorfore ere I saa galne at I troer hine løgnagtige Angekut? I troer dennem som lyfver for eder. Ieg sier Eder Sandhed, og I vill iche troe mig.» (s. 123.) Det er ikke vanskelig å skjønne hvilke veldige hindringer Egede har møtt. Det grønlandsk han forsøkte å tale var så mangelfullt at han dels ikke ble forstått, dels ble til åpenbar latter og «skiemt», noe han oftere omtaler. Og det budskap han ga grønlanderne var ikke bare på mange vis ubegripelig i sitt innhold eller komisk i sin språkform, men det var helt utenfor de flestes interesseområde. Det kjedet dem. Det er som om vi ser de ellers nysgjerrige og spørrelystne grønlandere snu seg vekk når Egede prøver å preke for dem, og sår og harm sier han til dem: «I spørger om noget og siger: fortell os noget. Men alleniste om Gud, Himmelens Skabere, spørger I slet intet. Naar Ieg vill fortelle Eder om saadant, da vil I iche høre det. I vill iche give agt paa min Tale, men tencher paa andet, saaledes ere I verre end besterne diurene, fordi de hafver Ingen fornuft, og kand iche lofve Gud, thi Gud har allene skabt dennem til Mskenes føde og naar de ere døde da blifver de iche lefvende igien. Men Eder har Gud gifvet fornuft, at I skal kunde elske og lofve hand. Men I giør iche saa. I har vel fornuft, men bruger den iche. I har øyene og ere dog blinde, ører og høre iche, mall og mæle men lofver iche og tache iche Gud.» (s. 124 f.)

Han prøver å knytte sin argumentasjon til det grønlanderne kjenner og kan oppfatte med sine sanser, men tilsynelatende forgjeves. «I mener at I ere bedre end de ufornuftige diuer, hvorfor gifver I da iche agt paa Guds gierninger. I ser Him-melen, Soelen, Maanen, Stiernene etc. hvor deylige de ere! Paa

Iorden og udj Hafvet ere mange lefvende diur og fugle, alt dette har Gud gifvet Eder til føde, og dog tencher I iche med Eder selv, hvor monne vi være fra? I tencher og spørger iche saaledes: alt det som er under Himmelen, hvorfor skall det høre Msken till? Efterdj I iche viide om saadant, da vi dog kommer hid at fortelle Eder det, Men I ere endnu liges. I vare førend Ieg kom hid. I tencher endnu iche paa min Tale, ey heller gifver agt paa Ieg ynchis ofver Eder at I ere saa meget galne og gifver iche agt paa.» (4. tale s. 125 f.)

Sterkt understreker Egede hensikten med sitt komme. «Ieg er iche hid kommen at købe Skind og Spech hos Eder, men allene at underviise Eder om Himmelens Skabere.»³⁶ På denne tiden må Egede ha tenkt seg å bli på Grønland livet ut, tross motstand, for han sier at andre fremmede vel kommer til Grønland for å handle og så dra igjen. «Men Ieg vill blifve for altid. Men hvorfor? Fordj Ieg ynchis ofver Eder at I iche kiende Gud.» (s. 127.)

Egede glemmer ikke evangelieinnbydelsen: «Gud vill hafve Eder til Himmelen, hvor I aldri skal døe.» (s. 127.) Men sannelig kan han også male helvetet hett for dem. «I siger: Vi troer hvad Præsten siger os om Himmelens Skabere, og vi elsker Gud og Guds Søn, men I lyfver, det er iche Eders alvore, fordi I leer ad mig liges, det kom Eder iche ved. Men naar I kommer til Diefvelen, I skall iche skiemte» — — «da skall I skrige og graade for piine, og saaledes sige: Vi galne Msker, fordi vi iche vilde gifve agt paa Præstens Tale, da maae vi nu brende udj Ilden og kand iche døe. O, at vi vare nu paa Iorden igien, da skulle vi flittig gifve agt paa, men da skall I iche kunde gifve agt paa min Tale, naar I kommer til Diefvelen, der skall I fortryde at I iche bedre har gifvet agt paa.» (7. tale, s. 130.)

Ikke sjelden tar Egede sitt utgangspunkt i grønlendernes erfaringsmateriale og appellerer på dette grunnlag til deres fornuft for å føre dem til omvendelse. I den 8. talen sier han f. eks.: «I lede efter Næringer baade til Lands og Vands paa det I vill blifve gamle. I ser Eder fore at I iche skall komme till ulyche og døe. Men paa det sidste maae I dog døe. Nu først har I hørt

at udj Guds Boelig dør mand iche, hvorfor lengis I da iche efter Gud.» (s« 131 f.)

Et tilknytningspunkt til grønlendernes situasjon griper Egede også til når han forteller at europeerne i sin tid var like «vanvittige» som grønlenderne er nå. Det bør vel heller skrives på uvitenhetskontoen enn registreres som retorisk overdriivelse når han fortsetter med å fortelle at «da Gud sente sine Præster til os, da troede vi alle sammen paa Gud.» (9. tale, s. 133.)

Grønlands apostel har åpenbart hatt stort besvær med de forskjellige angekut som han anklager for å lyve uforskammet. «Gud er dend allene som gjør Eder helbred naar I ere siuge, og at I hafver Næring, det kommer alt sammen fra Gud.» — «I troer ochsaa hine Angekut og Løgnere, endog I vell ved at de duer intet. Hvorfor hexe de iche om dagen, og naar det er lyst, saa kunde vi see det. Men fordj de lyfver, da hexe de allene i mørket.» (10. tale, s. 138.)

Vi må erklære oss enige med Bobé når han sier at Egedes trusler overfor Angekut etterlater et ubehagelig inntrykk, men vi skal på den annen side ikke glemme at de krasse ordene tilhører en annen tid enn vår egen. Likevel blir det for drøyt når Egede slynger ut: «Ders. I iche lader af at hexe, da skal vi paa sidstningen slaae Eder ihjell og rydde Eder ud af Iorden, thi Gud har befallet os at slaae saadanne Angekut og Løgnere ihjell.»³⁷ Vi skal ikke trekke fram flere av de mange steder hvor Egede taler om djevel og helvete, men peke på at han også gjentatte ganger forespeiler sine primitive tilhørere himmelens herlighet, og prøver å løfte dem opp over den massive materialisme. «I tencher alleene paa Næringen og Livvets ophold, og maae dog paa det sidste døe. Men hvorfor tencher I iche paa Himmelen hvor I aldrig skall døe.» — «Deroppe i Himmelen er meget skjønt, der fryser og sulter vi iche, der trættis og slidis vi iche, der døe vi iche, der skall vi altid være lystige, ja skinne som Soelen.»³⁸

Både Egedes mannsnot og hans tro på den allmechtige Gud er det som lyser ut av de ordene: «I ere bange for at I skall døe,

fordi I har intet bedre at haabe til.» (12. tale, s. 141.) Men dessverre må vi nok si at det er en gjennomgangstanke han former i denne pessimistiske sentensen: «I ere galnere end alle andre Msker.» (15. tale, s. 144.) Den 18. og siste talen er en temmelig vidløftig utredning om Kristi gjenkomst og verdensdommen og om de saliges og de fordømtes skjebne.

Vi har oppholdt oss relativt utførlig ved den femte hoveddelen i Egedes manuskript, fordi disse små «Oratiner og Alloqvier» ikke tidligere har vært trykt eller gjennomgått. Av samme grunn har vi hele tiden i våre sitater og vår gjennomgåelse holdt oss til den rekkefølge som Egede selv angir i manuskriptet. Den siste delen av Ledreborg 339 (s. 155—172) gir også stoff som forskningen hittil ikke har nyttet. Men dette, som Egede kaller *Formula Conjugandi*, får språkforskerne ta seg av. Min oppgave har her vært å presentere manuskriptet, og så å oppfordre til at det blir trykt.

NOTER

- ¹ Meddel. om Grønland. Bd. LIV. *Louis Bobé*, Hans Egede, Relationer fra Grønland 1721—36 og Det gamle Grønlands ny Perustration 1741, Kbhvn. 1925, forordet p. VII.
- ² Ibid. p. X.
- ³ Ibid. p. VIII.
- ⁴ *Hans Egede*. Studier til 200-års dagen for hans død, v/ O. G. Myklebust, Oslo 1958, p. 316 ff. Jeg takker her Manuskriptavdelingen ved U.B. i Oslo for hjelp med vanskelige avsnitt i manuskriptet.
- ⁵ *Christopher Giessing*, Nye Samling af Danske, Norske og Islandske Jubel-Lærere. D. I., Kbhvn. 1779, p. 69.
- ⁶ *H. Ehrencron-Müller*, Forfatterlexikon, II, Kbhvn. 1925, p. 407.
- ⁷ *H. M. Fenger*, Bidrag til Hans Egedes og den grønlandske Missions Historie 1721—1760. Kbhvn. 1879, innl. p. XIII f.
- ⁸ Ibid. p. 7,120, 123, anm. 1,138, anm. 4,139, anm. 1,341 f.
- ⁹ Meddel. om Grønland. Bd. 129, Nr. 1. *Louis Bobé*, Hans Egede. Grønlands Missionær og Kolonisator, Kbhvn. 1942—46, p. 87.
- ¹⁰ *Knut Bergslund*, Hans Egedes betydning for utforskningen av det grønlandske språk. I o. a. Hans Egede. Studier til —, p. 120, jfr. ibid. p. 20 hvor jeg i Trekk av Hans Egedes kristendomsforståelse også nevner Ledreborg 339.

- 11 *P. R. Sollied og O. Solberg*, Grønlands gjenopdagelse og den anden kolonisation. Det norske geograf. selskabs aarbok 31-32/1919—21, p. 139.
- 12 *Dansk Biograf. Leks.*, X, Kbhvn. 1936, p. 518 ff.; *Carl S. Petersen*, Det Kongelige Biblioteks Haandskriftsamling, Kbhvn. 1943, p. 38.
- 13 Petersen, p. 38.
- 14 *P. R. Sollied og O. Solberg*, Bergenserne paa Grønland i det 18. Aarhundrede, I, Haabets koloni. Anlegg og beseiling 1721—1726, Oslo 1932, p. 139. Dette brevet er en avskrift av 31/7 1726 ved en kontorist P. Rafnsberg, Bergen.
- 15 Medd. om Grønland. LIV, p. 163.
- 16 *O. Solberg*, Det bergenske handelskompani av 1721 og Grønlands kolonisation. Skrifter utg. av Bergens hist.for., Nr. 23, Bergen 1917, p. 54.
- 17 Sollied og Solberg, Bergenserne, p. 134 f.
- 18 Ibid. p. 139.
- 19 Solberg, p. 49.
- 20 Sollied og Solberg, Bergenserne, p. 314.
- 21 Medd. om Grønland. LIV, p. 71 ff.
- 22 Hans Egede. Studier til —, p. 118.
- 23 Medd. om Grønland. LIV, p. 132.
- 24 Ledreborg 339, p. 69, jfr. Medd. om Grønland. LIV, p. 133.
- 25 Ledreborg 339, p. 71, jfr. Medd. om Grønland. LIV, p. 134.
- 26 Ledreborg 339, p. 74, jfr. Medd. om Grønland. LIV, p. 126.
- 27 Ledreborg 339, p. 76, jfr. Medd. om Grønland. LIV, p. 135.
- 28 Ledreborg 339, p. 77, jfr. Medd. om Grønland. LIV, p. 135.
- 29 Medd. om Grønland. LIV, p. 136.
- 30 Jfr. Medd. om Grønland. LIV, p. 137 f.
- 31 Ledreborg 339, p. 84, jfr. Medd. om Grønland. LIV, p. 137. Begrunnelsen for at en ikke ved egen hjelp kan komme til himmelen, nemlig fordi en er «uduelig», er ikke med i 1724.
- 32 Ledreborg 339, p. 85, jfr. Medd. om Grønland. LIV, p. 137.
- 33 Ledreborg 339, p. 86, jfr. Medd. om Grønland. LIV, p. 139 f.
- 34 Ledreborg 339, p. 87—90, jfr. Medd. om Grønland. LIV, p. 139.
- 35 Medd. om Grønland. Bd. 129, p. 87 f., p. 317, anm. 87.
- 36 Ledreborg 339, p. 127, jfr. Medd. om Grønland. 129, p. 88.
- 37 Ledreborg 339, p. 139, av 10. tale, unøyaktig sitert av Bobé, Medd. om Grønland. 129, p. 88.
- 38 Ledreborg 339, p. 141, av 11. tale, unøyaktig sitert av Bobé, Medd. om Grønland. 129, p. 88.